

СЕКЦІЯ 2. ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ВИХОВАННЯ

УДК 17.022.1:179.3:636:373.091.2
DOI 10.32999/ksu2413-1865/2021-95-9

**ФОРМУВАННЯ ГУМАННОГО СТАВЛЕННЯ ДІТЕЙ ДО ДОМАШНІХ ТВАРИН
В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ**

Парфанович Іванна Іванівна,
доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри соціальної роботи, спеціальної освіти
та менеджменту соціокультурної діяльності
*Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка*
parfanovichi@ukr.net
orcid.org/0000-0002-5300-7092

Парфанович Андрій Ярославович,
аспірант кафедри соціальної роботи, спеціальної освіти
та менеджменту соціокультурної діяльності
*Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка*
parfanovich@ukr.net
orcid.org/0000-0003-0318-0396

Мета. Прояви насильства над домашніми тваринами дуже часто є свідченням відхилень у розвитку дитини. Чітке визначення структури технології профілактичної та корекційної роботи дає можливість корегувати ставлення дітей до тварин, формувати позицію стосовно тварин на гуманних засадах. Жорстокість у ставленні до тварин визначається як психічне захворювання. На його подолання спрямоване міжнародне й державне законодавство. Науковцями визначено роль домашніх тварин для людини та розвитку дитини. Значні відхилення у ставленні до тварин дітей вимагають вчасного корегування та регулювання виховним процесом.

Методи. Для визначення відхилень у ставленні до тварин застосовано опитувальник, питання якого сформовані на основі законодавства про захист тварин від жорстокого ставлення. Порівняльний аналіз ставлення до домашніх тварин осіб дитячого й дорослого віку дає змогу стверджувати, що вчасне попередження відхилень допомагає корегувати розвиток дитини. Діагностичне обстеження допомагає визначити диференціацію дітей без відхилень, із значними відхиленнями та групу ризику. Освітній процес у напрямі корегування ставлення дітей до тварин є ефективним за умови охоплення різних форм роботи, зокрема вирішення проблемних ситуацій; бесіди щодо необхідності гуманного ставлення до тварин; обміну позитивними асоціаціями, спогадами, спостереженнями; постановки казки, героями якої є тварини; рольової гри, твору; акції «Підбери кошеля!» (пошук і влаштування в притулок); міні-лекції; поїздки в притулок для тварин; виступу члена громадської організації з утримання тварин; години психолога; виставки малюнків або/та фотовиставки; тренінгового заняття; правил поведінки з твариною. **Результати.** Зміст, напрями, етапи, форми й методи роботи визначено відповідно до ступеня відхилень, можливостей навчально-виховного процесу школи. Про результативність роботи свідчить зміна ставлення до домашніх тварин на основі розвитку когнітивної, психоемоційної, поведінкової сфер особистості. Параметричним методом, який засвідчує результативність роботи, запропоновано тестування. **Висновки.** Узагальнивши та проаналізувавши відповіді дітей після проведеної роботи, ми встановили успішну динаміку в половині дітей, залучених до роботи. Незначна частина осіб із залучених до профілактично-корекційної роботи й далі мають значні відхилення у ставленні до тварин. Деякі діти залишаються на невизначеній позиції у ставленні до тварин, що вимагає тривалого виховного впливу та вжиття додаткових заходів. Корегування у ставленні до домашніх тварин легко піддається когнітивна й поведінкова сфери дитини, а найважче – психоемоційна, що потребує тривалого профілактичного впливу та розвитку морально-духовних якостей індивіда.

Ключові слова: діти, домашні тварини, гуманність, діагностика, профілактика, корекція, освітній процес, навчальний заклад.

PROVIDING DIAGNOSTIC AND PREVENTIVE MEASURES AGAINST CHILDREN'S VIOLENCE AGAINST ANIMALS

Parfanovych Ivanna Ivanivna,
Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Professor at the Department of Social Work, Special Education
and Management of Socio-Cultural Activities
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
parfanovichi@ukr.net
orcid.org/0000-0002-5300-7092

Parfanovych Andriy Yaroslavovych,
Postgraduate Student at the Department of Social Work,
Special Education and Management of Socio-Cultural Activities
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
parfanovich@ukr.net
orcid.org/0000-0003-0318-0396

Purpose. Violence against domestic animals can frequently serve as signs of deviation of child's development. Precise distinguishing the structure of the technique of preventive work enables children to alter their attitude to animals. Cruelty to the animals determines as a mental disease. International and national legislations are focused on its overcoming. The significance of domestic animals and the development of child had been defined by scientists. The considerable deviations as for treatment of animals demand of timely regulation by the educational process. **Methods.** Comparative analysis of deviations of children and adults' attitude to domestic animals enables us to state that opportune prevention of deviations helps to regulate children's behavior. To define deviations of the attitude to animals, the survey designed on the basis of Ukrainian law on animals' defense is used. The diagnostic measure may realize for the deeper research diffusion cruelty among the children and adults. Comparative analysis of deviations of children and adults' attitude to domestic animals enables us to state that opportune prevention of deviations helps to regulate children's behavior. Diagnostic inspection helps to determine child differentiation without deviations, with considerable deviations and high-risk groups. The preventive and regulation process in direction of regulation attitude to animals is powerful provided it includes variety of work forms, such as: solving problem situation; conversation as for importance of humane attitude to animals; sharing positive associations, memories, observations, fairy tale performing with animals as main heroes; role-playing games; writing an essay; action "Pick up a kitten!" (search and put in an animal shelter); mini-lectures; excursion to the animal shelter; speech of member animal welfare group; psychologist-hour; art exhibition and/or photo-exhibition; training session; rules of conduct with animals. **Results.** The content, directions, stages, forms and methods of work are distinguished according to the degree of deviation and facilities for educational process at a certain school. The efficiency of the technique is proved by the changes of attitude to domestic animals basing on examining the development of cognitive, psycho-emotional, behavioral spheres of a personality. **Conclusions.** Summarizing and analyzing the responses of children after the work, we found that, although a small number of people involved in preventive and corrective work, still have significant deviations in relation to animals. Many children remain in an uncertain position in relation to animals, which also requires additional preventive and corrective measures. The cognitive and behavioral sphere of the child is easily corrected in relation to pets and the most difficult – psycho-emotional, which requires long-term preventive influence and development of moral and spiritual qualities of the individual.

Key words: children, violence against animals, diagnostic measures, prevention, regulation.

Вступ

У процесі розвитку суспільства, лідерського становища людини серед інших живих істот жорстокість до тварин не мала однозначного визначення. Ми й надалі залишаємося цивілізацією, яка використовує тварин для свого задоволення, і це перебуває в межах суспільно прийнятного й допустимого. Сьогодні ставлення до тварин стає гуманнішим, поступово формується усвідомлення того, що приниження та споживацьке ставлення до залежних істот характеризує саму людину, спрямо-

ваність її розвитку, морально-духовну сутність. Звичайно, не всі люди люблять чи заводять домашніх тварин, і це нормально, але якщо вже домашній улюбленець вдома, то потрібно ставитися до нього гуманно як до живої істоти, приймати як члена сім'ї.

Визначена тематика може викликати суперечливі думки та судження, адже ми їмо м'ясо тварин, носимо вироби з їхньої шкіри. Та й де межа у ставленні до всіх тварин і домашніх тварин зокрема? Однак домашні тварини – це істоти, завдяки яким дитина соціалізується і відпо-

відним чином поводить у майбутньому дорослому житті з найближчим оточенням. Хороше ставлення до тварин приводить до того, що вони поступово починають поводитися як члени сім'ї, з якими повинні рахуватися. Це має неймовірно позитивний вплив на розвиток дітей. Щоденна турбота, прийняття тварин такими, якими вони є, формують людяність, терпимість, милосердя, доброту. Це дає змогу стверджувати, що гуманним ставленням до домашніх тварин ми формуємо морально-духовні цінності особи.

Попри велике позитивне значення тварин, неправильне виховання у ставленні до них породжує в дітей жорстокість. Це вимагає формування гуманності підростаючого покоління, корегування цього процесу за наявності відхилень. Профілактично-корекційній роботі повинне передувати вивчення проявів жорстокості, спрямованості розвитку особистості дитини загалом. Специфіка проблеми диктує ретельний вибір діагностико-профілактичного інструментарію, адаптованого до освітнього процесу навчального закладу.

1. Теоретичне обґрунтування проблеми

Ставлення до домашніх тварин закладається в сім'ї як інституті, який здійснює соціалізуючий вплив на особу. Згідно із Законом України «Про попередження насильства в сім'ї» виділяють сімейне насильство стосовно батьків до дітей, чоловіка до дружини, дружини до чоловіка, людей до престарілих членів сім'ї. Жорстокість стосовно домашніх тварин не розглядається в загальній картині сімейного насильства, однак дослідники все більше звертаються до цієї проблеми, що передбачає законодавство держави (Закон України «Про попередження насильства в сім'ї»).

Під час розгляду питань профілактики насильства над домашніми тваринами необхідно звернути увагу на статті Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» від 21 лютого 2006 року, що регулює це питання. Зокрема, ст. 4 цього Закону розкриває основні принципи захисту тварин від жорстокого поводження; ст. 5 передбачає заборону пропаганди жорстокого поводження з тваринами; ст. 6 – виховання гуманного ставлення до тварин; у ст. 7 йдеться про загальні правила утримання тварин, що виключають жорстокість; у ст. 9 – про особливості утримання домашніх тварин; ст. 18 декларує загальні правила поводження з тваринами, що виключають жорстокість. Згідно з цим Законом, жорстоке поводження з твари-

нами – знущання над тваринами, у тому числі безпритульними, що спричинило мучення, завдало їм фізичного страждання, тілесних ушкоджень, каліцтва або призвело до загибелі, нацьковування тварин одна на одну та на інших тварин, вчинене з хуліганських чи корисливих мотивів, залишення домашніх та сільськогосподарських тварин напризволяще, зокрема порушення правил утримання тварин.

На міжнародному рівні питання захисту тварин від жорстокого поводження регулюється Всесвітнім товариством захисту тварин. Цій структурі передували Міжнародне товариство захисту тварин (ISPA), Всесвітня федерація захисту тварин (WFPA).

Тварини навчають правилам спільного проживання. Нині достовірно встановлено, що діти, які народилися в сім'ях, де немає кішок і собак, більш схильні до алергії, ніж діти, які контактують із домашніми тваринами. Крім того, вони менш сприйнятливі до вірусних та бактеріальних інфекцій (Всеукраїнська велика енциклопедія тварин).

2. Методологія та методи

Досліджено значення окремих домашніх улюбленців на біологічне й психічне здоров'я людей (Белова, 2015). Вивчення наукових позицій, висловлених за останні роки, дає змогу стверджувати, що передбачається посилення відповідальності власників тварин (Мельниченко, 2017). Дослідники акцентують увагу на тому, що необхідно посилити адміністративну, а особливо кримінальну відповідальність за жорстоке поводження з тваринами, оскільки люди, які жорстоко поведуться з тваринами, є схильними до будь-якого насильства (Сидорович, 2016). Діагностико-профілактичне забезпечення корекції жорстокого ставлення дітей до домашніх тварин охоплює міри як соціально-правового захисту, так і соціально-педагогічного (Юрків, 2013).

У зарубіжних виданнях багато уваги приділяється насильству над тваринами, зокрема розкриваються сутність насильницької поведінки (Alleune, Parfitt, 2019), розуміння ролі й поводження з тваринами у сім'ї (Jegatheesan et al., 2020), зв'язок між проявами насильства у сім'ї стосовно інших членів та домашніх тварин (Newberry, 2021).

Отже, аналіз теоретичних напрацювань свідчить про актуальність проблеми, а вивчення законодавчо-нормативної бази – про достатність правових засад для проведення профілактичної роботи в навчальному закладі. Відхилення у ставленні до тварин дітей вимагають вчасної діагностики, профілактики, корекції.

3. Результати та дискусії

Для визначення ставлення до домашніх тварин проведено діагностичне обстеження осіб двох вікових груп, а саме дітей 10–11 років та хлопців і дівчат 17–22 років. Метою є порівняння ставлення до тварин серед різних вікових груп для виявлення закономірностей і тенденцій. Діагностування проведено в два етапи.

1) Метою дослідження є вивчення схильності особистості до агресивної поведінки та типу прояву агресивної поведінки. До проведення обстеження та інтерпретації результатів дослідження залучено практичного психолога. В основу дослідження покладено такі прояви, як фізична агресія, психологічна агресія, нервовість, негативізм, словесна агресія. Вибірка дітей 10–11 років становила 27 осіб. З них дівчата склали 53%, хлопці – 47%. Діти навчаються у школі (5-В клас ТЗОШ I–III ступенів, економічний ліцей № 9 ім. Іванни Блажкевич м. Тернополя). Результати обстеження є такими: ворожість до оточення проявляють 69,5%; агресивність у вигляді фізичної та словесної агресії – 34,7% осіб серед вибраної групи дітей.

Діагностування також проведено стосовно 28 осіб віком від 18 до 22 років (студенти психолого-педагогічного факультету, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль). Серед них особи чоловічої

статі становили 51%, особи жіночої статі – 49%. Вибрано категорію осіб, які сформовані соціально, мають чітко визначені індивідуально-особистісні якості. Залучено молодих людей одного соціального статусу. Результати обстеження є такими: ворожість проявляють 54,5%, агресивність – 18,8% осіб вибраної категорії. Отримані результати представлено на рис. 1.

Статистичні дані мають відмінності серед обох вікових груп. Загалом кожна друга дитина (52,1%) та кожний третій дорослий (36,5%) мають відхилення у стані агресивності й ворожості. Проте їх співвідношення є різним серед осіб досліджуваних категорій. Це по-перше. По-друге, серед обох груп більший прояв має ворожість.

Порівняльний аналіз проявів жорстокого ставлення до домашніх тварин серед двох вікових груп допоміг установити таке: очевидно, що діти більш відверті у своїх відповідях; ворожість та агресивність у дітей шкільного віку більші, ніж у дівчат і хлопців 20-річного віку (ворожість більше на 15,0%, агресивність – на 15,9%), що можна пояснити віковими особливостями розвитку індивіда, можливо, погіршенням соціально-психологічних показників у розвитку дітей; порівняно з дорослими серед дітей менше осіб, які ставляться до тварин безвідповідально, що може свідчити про набуття людиною такої негативної якості з досвідом; серед дітей майже вдвічі більше таких, які становлять групу ризику,

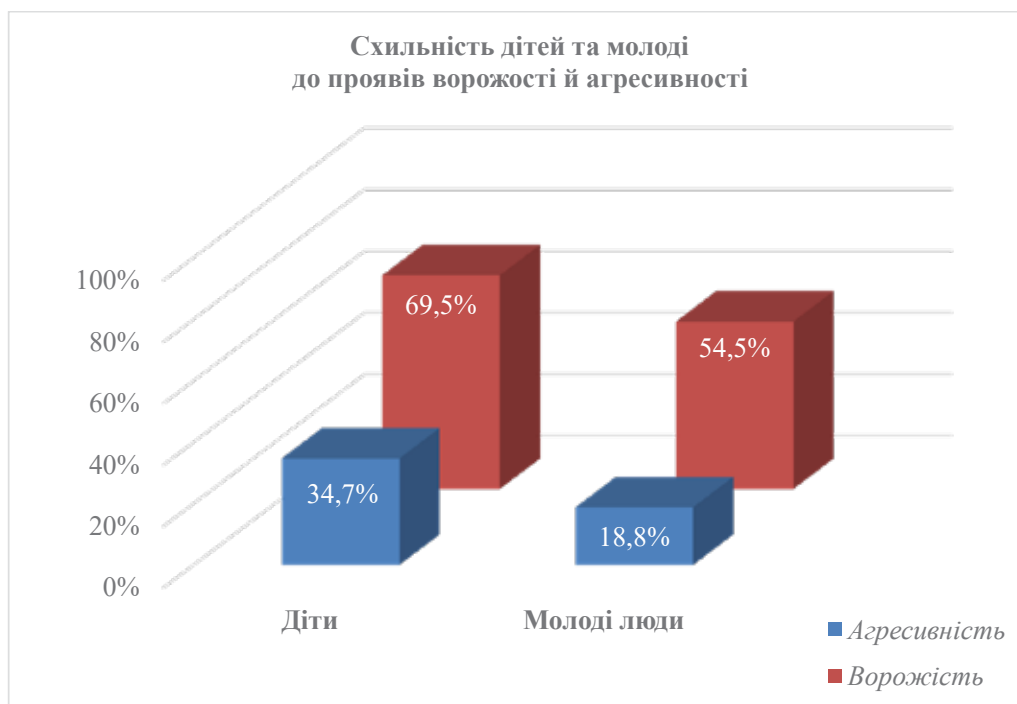

Рис. 1. Порівняльний аналіз вивчення схильності осіб дитячого й дорослого віку за проявами ворожості й агресивності

що вимагає спрямованого профілактичного впливу.

2) Проведене дослідження засвідчило наявність ворожості та агресивності серед дітей і дорослих. Це допомогло встановити схильність до насильства та агресії загалом. Для глибшого вивчення відхилень у проявах жорстокого ставлення до тварин нами розроблено опитувальник. Питання сформовано відповідно до того, як трактується жорстоке поводження з тваринами в законодавстві України (Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження»). Отримані результати опитування представлено в табл. 1.

Проведене опитування другого етапу діагностування дало змогу всіх респондентів поділити на такі групи: 65,1% дітей і 82,2% дорослих – особи, які не мають відхилень у ставленні до тварин (відповідь «ні» на 1–4 запитання); 25,8% дітей і 12,4% дорослих – особи, які проявляють жорстокість до тварин (відповідь «так» на 1–2 запитання, відповідь «ні» на 3–4 запитання); 9,1% дітей і 5,4% дорослих – особи, які мають нахили до прояву жорстокості до тварин (відповідь «ні» на 1 і 2 запитання, «так» – на 3 і 4 запитання). Поділ на групи вимагає диференційованого підходу до роботи з ними. Отже, першу групу складають ті, стосовно яких необхідно вживати профілактичних заходів; другу – ті, які потребують незначної корекції у ставленні до тварин; третю – ті, які вимагають посиленого психолого-педагогічного впливу через значний ступінь відхилень у ставленні до тварин.

Загалом третина з категорії осіб дитячого віку та кожна п'ята особа з категорії дорослих мають відхилення у ставленні до домашніх тварин. Проте частка серед осіб

дорослого віку стає вдвічі меншою. Ми намагалися зрозуміти, чому статистичні дані є такими. Причин декілька. Першою причиною є те, що діти є більш щирими у своїх відповідях, ніж дорослі; другою – ставлення до тварин у дорослих змінюється відповідно до формування вікового розуміння явищ оточення; третьою – ставлення до тварин набуває змін внаслідок його корекції з боку батьків, вихователів, педагогів, оточення загалом.

Загальну структуру технології профілактики девіантної поведінки розроблено й запропоновано нами раніше (Парфанович, 2014). Проте технологія профілактики й корекції ставлення до тварин має свою специфіку з огляду на предмет дослідження. Формування гуманного ставлення до домашніх тварин – це комплексна робота батьків, священників, лікарів, громадськості, а також важливою є робота педагогічного колективу, соціально-психологічної служби, соціального педагога школи.

Зміст роботи можна сформулювати таким чином: розвиток емпатійності; надання комплексу необхідних знань; розвиток умінь і навичок поводження з тваринами; формування вимогливості до оточення з питань, що стосуються ставлення до домашніх тварин. З огляду на зміст технологія має три такі напрями, як розвиток когнітивної сфери; вплив на психоемоційну сферу; формування вмінь і навичок поведінки, що відповідає вольовій сфері особи. Етапи формування гуманного ставлення до тварин представлено на рис. 2. Форми й методи профілактично-корекційної роботи визначаються залежно від мети й завдань, психолого-педагогічних особливостей тих, із ким проводиться профі-

Таблиця 1

Порівняльний аналіз відхилень у ставленні до домашніх тварин серед дітей і дорослих

№	Запитання	Діти неповнолітнього віку (так, %)	Особі дорослого віку (так, %)
1	Чи мали місце випадки знущання Вами над тваринами, у тому числі безпритульними, що спричинило мучення, завдало їм фізичного страждання, тілесні ушкодження, каліцтво або призвело до загибелі?	13,6	9,2
2	Чи допускали Ви нацьковування тварин одна на одну та на інших тварин, вчинене з хуліганських чи корисливих мотивів?	12,2	3,2
3	Чи практикували Ви залишення домашніх та сільськогосподарських тварин напризволяще?	9,1	5,4
4	Чи можна Ваше ставлення до тварин визначити як порушення правил утримання тварин?	0	0
	Загальна кількість	34,9	17,8
	Без відхилень	65,1	82,2

лактика та корекція. До практичної роботи ми залучили дітей, які брали участь у діагностуванні. Базою вжиття заходів слугували ті ж самі навчальні заклади, а за результатами проведеної роботи розроблено методичні рекомендації.

Основними формами й методами роботи, що проведені нами згідно із завданнями дослідження у профілактично-корекційному процесі, є вирішення проблемних ситуацій; бесіда щодо необхідності гуманного ставлення до тварин; обмін позитивними асоціаціями, спогадами, спостереженнями; постановка казки, героями якої є тварини; рольова гра; твір на тему «Чому я люблю... (тваринку)»; акція «Підбери кошени!» (пошук і влаштування в при-

тулок); міні-лекція; поїздка в притулок для тварин; виступ члена громадської організації з утримання тварин; година психолога; виставка малюнків або/та фотовиставка; тренінгове заняття; правила поведінки з твариною (табл. 2).

Протягом півроку (2017–2018 навчальний рік) застосовувалися зазначені вище форми роботи, а наприкінці було проведено вивчення ставлення до домашніх тварин серед тих дітей, які попередньо мали відхилення. Його здійснено у формі тестів з однозначними відповідями (так, ні).

Через наявність констатованих фактів прояву жорстокого ставлення ми визначили зміни відповідно до поділу на три особистісні сфери, а саме когнітивну, психоемо-

Рис. 2. Етапи формування гуманного ставлення до тварин

Таблиця 2

Правила поведінки дітей з твариною

№	Правило
1	Тваринка – жива істота, вона настільки ж, як і людина, відчуває жорстокість, тому не слід завдавати їй болю та приниження.
2	Оскільки домашня тварина залежна від нас, ми повинні повною мірою створити для неї комфортні умови для проживання, а саме забезпечити їжею, нормальним сном, прогулянками.
3	Тварині мало надати умови й потреб фізіологічного характеру. Вона потребує спілкування, гри, прогулянок, ласки, співчутливого ставлення.
4	Якщо в домі завели тваринку, повинне змінитися життя всіх інших членів сім'ї, оскільки вона вимагає турботи як дітей, так і дорослих, як економічно-фінансового забезпечення, так і психоемоційно теплого ставлення.
5	Тваринка не буває некорисною, оскільки сама її присутність у домі вже розкриває для людини тваринний світ, дає можливість проявити турботу про потребуючих.
6	Жорстокість насамперед свідчить про слабкість самої людини, її низький морально-духовний розвиток, тому недопустимо проявляти до тварини вороже, агресивне, споживацьке ставлення.
7	Прояв любові, турботи до тварини формує позитивні якості людини, приносить радість і спокій в душі тих, які вчиняють милосердно.
8	Тваринка домашня вимагає стільки ж уваги, як і кожен член сім'ї, який проживає в домі. Якщо вдома є тварина, то слід намагатися приділяти їй якомога більше часу й уваги.
9	Для того щоб тваринка розкрила всі свої позитивні можливості, вона повинна бути впевнена в надійності оточення. Навіть незначні прояви жорстокого ставлення змушують тварину боятися людей, спричиняють її відчуження й недовіру.

ційну, поведінкову. Насторожувати повинні такі прояви, як прагнення мучити тварину; відсутність переживань чи хвилювань, коли тварині боляче; отримання задоволення, коли тварина страждає; нанесення шкоди тварині, коли можна цього уникнути чи цьому зарадити; неправильне розуміння лідерства у стосунках з твариною. Такі прояви дитини рекомендовано повторно діагностувати.

Тестуванням для визначення ставлення до домашніх тварин доцільно охоплювати такі питання: «Чи були за останній час у випадки, коли Ти проявляв якусь жорстокість до домашньої тварини?», «Яких заходів потрібно вживати для того, щоб домашні тварини не страждали від жорстокого насильства?», «Які форми прояву жорстокості стосовно тварин Тобі відомі?», «Чи здійснюється захист домашніх тварин на загальносуспільному рівні?» (когнітивна сфера); «Ти можеш вдарити, грубо штовхнути, спричинити фізичний біль тварині, яка живе у Тебе вдома?», «Якими є причини жорстокого ставлення до домашніх тварин?», «Чи свідчить жорстоке ставлення до тварин про морально-духовну бідність людини?», «Чи визначається поведінка людини, яка жорстоко ставиться до тварин, як насильницька, злочинна?», «Як Ти думаєш, що відчуває домашній улюбленець, коли стосовно нього проявляється жорстоке ставлення?» (психоемоційна сфера); «Чи потрібно застосовувати до тварини насильницькі дії типу фізичного покарання, крику, ізоляції?», «Яку допомогу можна надати домашній тварині у разі вчинення над нею жорстоких дій?», «Якщо побачиш, що знущаються над твариною, Ти звернешся по допомогу?», «У разі жорстокого ставлення до домашньої тварини когось із Твого оточення яким чином будеш її захищати?» (поведінкова сфера).

Висновки

Узагальнивши та проаналізувавши відповіді дітей після проведеної роботи, ми встановили, що троє осіб із залучених до роботи (2,2%) і далі мають значні відхилення у ставленні до тварин; десять дітей (7,4%) залишаються в невизначеній позиції у ставленні до тварин, що вимагає також вжиття додаткових профілактично-корекційних заходів; корекції у ставленні до домашніх тварин легко піддається когнітивна й поведінкова сфери дитини (позитивний результат у 94,5% випадків), а найважче – психоемоційна сфера (позитивний результат тільки у 84,5% випадків), що потребує тривалого профілактичного впливу та розвитку морально-духовних якостей індивіда.

Порівнюючи з вихідними даними, зазначаємо, що на 7,9% зменшилась кількість дітей, які мають схильність до проявів жорстокості стосовно тварин, на 18,2% – тих осіб, які мали явні прояви жорстокості на початковому етапі роботи з ними. Це засвідчило ефективність запропонованого підходу, а також те, що з дітьми потрібно й необхідно працювати в цьому напрямі. Вибраний діагностико-профілактичний інструментарій сприяє визначенню ставлення до тварин, профілактиці жорстокості та корегуванню у випадках наявності відхилень. Детальнішого розгляду потребують підходи до роботи з дітьми групи ризику.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белова І. Домашні тварини можуть стати лікарями. URL: <https://pogliad.ua/news/chernivtsi/domashni-tvarini-mozhut-stati-likaryami-186352> (дата звернення: 25.01.2018).
2. Всеукраїнська велика енциклопедія тварин. *Тварини світу*. URL: <http://tvarunu.com.ua> (дата звернення: 10.02.2018).
3. Мельниченко О. Плата за менших братів: всі основні аспекти скандального законопроекту про тварин. URL: <https://news.finance.ua/ua/news/-/413347/plata-za-menshyh-brativ-vsi-osnovni-aspekty-skandalnogo-zakonoproektu-pro-tvaryn> (дата звернення: 15.02.2018).
4. Парфанович І. Профілактика девіантної поведінки дівчат : навчально-методичний посібник. Тернопіль : ТНПУ, 2017. 208 с.
5. Про захист тварин від жорстокого поводження : Закон України від 21 лютого 2006 року № 3447-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3447-15> (дата звернення: 01.02.2018).
6. Про попередження насильства в сім'ї : Закон України від 15 листопада 2001 року № 2789-III (з наступними змінами і доповненнями). URL: <http://dsmsu.gov.ua/index/ua/material/57> (дата звернення 10.02.2018).
7. Сидорович Р. Відповідальність за жорстоке поводження з тваринами повинна бути посилена. URL: <https://samopomich.ua/vidpovidalnist-za-zhorstoke-povodzhennya-z-tvarynamy-povynna-but-y-posylenaruslan-sydorovych> (дата звернення: 10.02.2018).
8. Юрків Я. Діяльність соціального педагога з попередження насильства в сім'ї. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2013. № 3. С. 39–46.
9. Alleyne E., Parfitt C. Adult-Perpetrated Animal Abuse: A Systematic Literature Review. *Trauma, Violence, & Abuse (TVA)*. 2019. Vol. 20. Issue 3. P. 344–357. DOI: <https://doi.org/10.1177/1524838017708785> (дата звернення: 27.04.2021).
10. Jegatheesan B., Enders-Slegers M.-J., Ormerod E., & Boyden P. Understanding the Link between Animal Cruelty and Family Violence: The Bioecological Systems Model. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 2020. No. 17 (9), 3116. DOI: <https://doi.org/10.3390/ijerph17093116> (дата звернення: 27.04.2021).

11. Newberry M. Pets in danger: Exploring the link between domestic violence and animal abuse. *Aggress. Violent Behav.* 2017. Vol. 34. P. 273–281. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.avb.2016.11.007> (дата звернення: 27.04.2021).

REFERENCES

1. Bielova, I. (2015). Domashni tvaryny mozhut staty likariamy [Pets can become doctors]. *pogliad.ua*. Retrieved from <https://pogliad.ua/news/chernivtsi/domashni-tvarini-mozhut-stati-likaryami-186352> [in Ukrainian].

2. Melnychenko, O. (2017). Plata za menshykh brativ: vsi osnovni aspekty skandalnoho zakonoproektu pro tvaryn [Fee for the smaller brothers: all the main aspects of the scandalous animal bill]. *news.finance.ua*. Retrieved from <https://news.finance.ua/ua/news/-/413347/plata-za-menshyh-brativ-vsi-osnovni-aspekty-skandalnogo-zakonoproektu-pro-tvaryn> [in Ukrainian].

3. Parfanovych, I. (2017). Profilaktyka deviantnoi povedinky divchat [Prevention of deviant behavior of girls]. Ternopil: TNPU [in Ukrainian].

4. Sydorovych, R. (2016). Vidpovidalnist za zhorstoke povodzhennia z tvarynamy povynna buty posylena. [Responsibility for animal cruelty must be strengthened]. Retrieved from <https://samopomich.ua/vidpovidalnist-za-zhorstoke-povodzhennia-z-tvarynamy-povynna-but-y-posylena-ruslan-sydorovych> [in Ukrainian].

5. Vseukrainska velyka entsyklopediia tvaryn [All-Ukrainian great animal encyclopedia]. (n.d.). *tvarunu.com.ua*. Retrieved from <http://tvarunu.com.ua> [in Ukrainian].

6. Yurkiv, Ya. (2013). Diialnist sotsialnoho pedahoha z poperedzhennia nasylstva v simi [Activities of a social

teacher on the prevention of domestic violence]. *Sotsialna pedahohika: teoriia ta praktyka – Social pedagogy: theory and practice*, 3, 39–46 [in Ukrainian].

7. Zakon Ukrainy “Pro poperedzhennia nasylstva u simi” [The Law of Ukraine “On Prevention of Violence in the Family”]. (n.d.). Retrieved from <http://dsmsu.gov.ua/index/ua/material/57> [in Ukrainian].

8. Zakon Ukrainy “Pro zakhyst tvaryn vid zhorstokoho povodzhennia” [The Law of Ukraine “On the Protection of Animals from Cruel Treatment”]. *zakon3.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3447-15> [in Ukrainian].

9. Alleyne, E., Parfitt, C. (2019). Adult-Perpetrated Animal Abuse: A Systematic Literature Review. *Trauma, Violence, & Abuse (TVA)*. Vol. 20, issue 3, 344–357. DOI: <https://doi.org/10.1177/1524838017708785> (дата звернення: 27.04.2021).

10. Jegatheesan, B., Enders-Slegers, M.-J., Ormerod, E., & Boyden, P. (2020). Understanding the Link between Animal Cruelty and Family Violence: The Bioecological Systems Model. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. No. 17(9), 3116. DOI: <https://doi.org/10.3390/ijerph17093116> (дата звернення: 27.04.2021).

11. Newberry, M. (2017). Pets in danger: Exploring the link between domestic violence and animal abuse. *Aggress. Violent Behav.* Vol. 34, 273–281. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.avb.2016.11.007> (дата звернення: 27.04.2021).

Стаття надійшла до редакції 29.04.2021.

The article was received 29 April 2021.